

Dve dogme empirizma

V. V. O. Kvajn *

Moderni empirizam velikim delom su odredile dve dogme. Prva je verovanje u osnovnu podelu istina na analitičke, ili zasnovane na značenju nezavisno od činjenica, i sintetičke, ili zasnovane na činjenicama. Druga dogma je redukcionizam: verovanje da je svaki smisaon iskaz ekvivalentan nekoj logičkoj konstrukciji sazdanj na terminima koji upućuju na neposredno iskustvo. Nameravam da pokažem da su obe dogme neosnovane. Ishod napuštanja ovih dogmi jeste, prvo, brisanje zamišljene granice između spekulativne metafizike i prirodne nauke, i drugo, približavanje pragmatizmu.

I Pozadina analitičnosti

Kantova podela istina na analitičke i sintetičke bila je nagoveštena već u Hjumovom razlikovanju između odnosa ideja i činjenica, i u Lajbnicovom razlikovanju između istina razuma i istina činjenica. Po Lajbnicu, istine razuma su istinite u svim mogućim svetovima. Ako zanemarimo slikovitost izraza, to znači da su istine razuma one čija je lažnost nemoguća. U istom duhu, analitički iskazi se definišu kao oni iskazi čije je poricanje po sebi protivrečno. Ali, ta definicija ima veoma malu vrednost kao objašnjenje; u onom širokom smislu u kome je potreban za ovu definiciju analitičnosti, pojam takve protivrečnosti bi trebalo da bude razjašnjen upravo u onoj meri u kojoj i pojam analitičnosti. Oba pojma su samo dva vida jedne iste tvorevine sumnjive vrednosti.

Kant je smatrao analitičkim onaj iskaz u kojem subjektu nije pripisano ništa više od onoga što je u subjektu pojmovno već sadržano. Ovo određenje ima dva nedostatka: ograničava se na iskaze subjekt - predikat oblika, i poziva se na pojam sadržavanja koji ostaje u metaforičkoj ravni. Međutim, ono što Kant ima na umu očividnije je iz načina na koji upotrebljavamo pojam analitičnosti nego iz navedene definicije, i može se izraziti na sledeći način: iskaz je analitički kada je istinit na osnovu značenja i nezavisno od činjenica. Polazeći od toga, ispitajmo pojam značenja koji je pretpostavljen.

* Ovo je prevod članka "Two Dogmas of Empiricism", iz Kvajnovne knjige *From a Logical Point of View* (New York: Harper&Row, sec. ed. 1963. pp. 20 - 46 (prim. prev.).

Trebalo bi imati u vidu da se značenje ne sme poistovetiti sa imenovanjem. Fregeov primer "Zvezde Vetrenjače" i "Zvezde Zornjače" i Raselov primer "Skota" i "autora Vejverlija" pokazuju da termini mogu da imenuju istu stvar, a da se razlikuju po značenju. Razlikovanje između značenja i imenovanja jeste isto toliko važno u ravni apstraktnih termina. Termini "9" i "broj planeta" imenuju jedan isti apstraktni entitet, ali im moramo pripisati različito značenje; jer, da bi se utvrdilo da li je reč o istom entitetu, bilo je potrebno astronomsko posmatranje a ne samo puko razmišljanje o značenjima.

Navedeni primeri sadrže singularne termine, konkretne i apstraktne. U pogledu opštih termina, ili predikata, situacija se donekle razlikuje mada je paralelna. Dok singularni termin naizgled imenuje neki entitet, apstraktan ili konkretan, opšti termin to ne čini; međutim, opšti termin je istinit za svaki entitet, za svaki od mnogih entiteta, ili nije istinit ni za jedan entitet. Klasa svih entiteta za koje je neki opšti termin istinit naziva se opsegom tog termina. Slično kontrastu između značenja jednom singularnog termina i entiteta koji on imenuje, možemo razlikovati značenje jednog opšteg termina i njegov opseg. Na primer, opšti termini "stvorenje sa srcem" i "stvorenje sa bubrezima" možda imaju sličan opseg, ali nemaju slično značenje.

Brkanje značenja i opsega u slučaju opštih termina ređe je nego brkanje značenja i imenovanja u slučaju singularnih termina. U filozofiji je opšte mesto suprotstavljanje intenzije (ili značenja) opsegu, ili, u izmenjenoj terminologiji, konotacije denotaciji.

Aristotelovski pojam suštine je bez sumnje bio preteča modernom pojmu intenzije ili značenja. Prema Aristotelu, za ljude je suštinsko da su racionalni, a slučajno da su dvonošci. Ipak postoji jedna važna razlika između ovog shvatanja i doktrine o značenju. Sa ove druge tačke gledišta, može se dopustiti (makar samo argumenta radi) da je racionalnost deo značenja reči "čovjek", a da dvonožnost nije, ali se istovremeno može smatrati da je dvonožnost deo značenja reči "dvonožac", a da racionalnost to nije. Tako, sa tačke gledišta doktrine o značenju nije smisljeno reći da je za datog pojedinca, koji je ujedno i čovek i dvonožac, racionalnost suštinska, a dvonožnost slučajna, ili obrnuto. Za Aristotela, stvari imaju suštine, ali samo jezički oblici poseduju značenje. Značenje je ono što suština postane kada se odvoji od predmeta na koji upućuje i veže se za reč.

Teoriji značenja se očito postavlja pitanje o prirodi njenih predmeta: šta su značenja? Možda potreba za označenim entitetima potiče otuda što se ranije nije uviđalo da su značenje i referencija (imenovanje) dve različite stvari. Kada se teorija značenja i teorija referencije jednom oštro razdvoje, postaje sasvim jasno da se teorija značenja mora prvenstveno baviti naprosto sinonimnošću jezičkih oblika i analitičnošću iskaza; a sama značenja se mogu odbaciti kao nejasni posrednički entiteti.

Ponovo smo, dakle, suočeni sa problemom analitičnosti. Nije potrebno dugo tražiti iskaze koji su prema opštoj filozofskoj saglasnosti analitički. Oni se svrstavaju u dve klase. Za iskaze prve klase, koji se mogu nazvati logički istinitim, obrazac je iskaz:

(1)Nijedan neoženjen čovek nije oženjen.

Za ovaj primer značajno je to što je istinit ne samo u obliku u kojem je dat, nego i u svim reinterpetacijama termina "čovek" i "oženjen". Ako pretpostavimo jedan prethodni skup logičkih čestica, kao što su "nijedan", "ne-", "ne", "ako", "onda", "i", itd, logička istina se, uopšteno govoreći, određuje kao iskaz koji je istinit i ostaje istinit u svim reinterpetacijama onih njegovih sastavnih delova koji nisu logičke čestice.

Ali, postoji još jedna klasa analitičkih izraza, za koje je obrazac iskaz:

(2)Nijedan momak nije oženjen.

Ovakav iskaz odlikuje se time što zamenom sinonima može postati logičkom istinom; tako se (1) može pretvoriti u (2) ako se termin "momak" zameni svojim sinonimom "neoženjen čovek". Ali, pošto smo u gornjem opisu morali da se oslonimo na pojam "sinonimnosti" koji nije nimalo jasniji od pojma analitičnosti, ova druga klasa analitičkih iskaza, pa onda i sama analitičnost, i dalje nije određena na odgovarajući način.

Poslednjih godina Karnap je težio tome da analitičnost objasni pozivajući se na ono što naziva deskripcija-stanja. Deskripcija-stanja je svako iscrpno pridavanje istinosnih vrednosti atomskim ili prostim jezičkim izrazima. Po Karnapu svi ostali jezički iskazi su sačinjeni od svojih sastavnih rečenica pomoću dobro poznatih logičkih oruđa, na takav način da je za svaku deskripciju-stanja istinitosna vrednost bilo kog složenog iskaza utvrđena logičkim zakonima koji se mogu specificovati. Iskaz se, onda, smatra analitičkim ako je istinit za svaku deskripciju-stanja. Ovo gledište je prerada Lajbnicovog pojma "istinit u svim mogućim svetovima". Trebalo bi ipak napomenuti da je ova verzija analitičnosti pogodna jedino ukoliko su, za razliku od "Džon je momak" i "Džon je neoženjen", atomski jezički iskazi međusobno nezavisni. U suprotnom, postojala bi deskripciju-stanja koja pridaje istinitost iskazu "Džon je momak" i "Džon je neoženjen", pa bi, na osnovu predloženog merila, iskaz "Nijedan momak nije neoženjen" bio pre sintetičan nego analitičan. Dakle deskripcija-stanja kao merilo za analitičnost prikladna je samo za one jezike u kojima ne postoje vanlogički parovi sinonima, kao što su "momak" i "neoženjen čovek" naime, u kojima ne postoji onaj tip parova sinonima na kojem se zasniva druga klasa analitičkih iskaza. Deskripcija-stanja kao merilo u najboljem slučaju jeste rekonstrukcija logičke istinitosti, ali ne i analitičnosti.

Nisam želeo da sugerišem kako Karnap o ovome ima nekih iluzija. Njegov pojednostavljeni obrazac jezika sa svojim deskripcijama-stanja sačinjen je ne radi rešavanja opšteg problema analitičnosti, nego prvenstveno u cilju razjašnjenja verovatnoće indukcije. Međutim, naš problem je analitičnost; a tu najveće teškoće ne donosi prva klasa analitičkih izraza, logičke istine, već druga klasa, ona koja počiva na pojmu sinonimnosti.

II Definicija

Neki filozofi veruju da se ove teškoće mogu otkloniti svođenjem analitičkih iskaza druge klase na analitičke iskaze prve klase, na logičke istine, pomoću definicije; na primer, "momak" se definiše kao "neoženjen čovek". Ali, kako se to termin "momak" definiše kao "neoženjen čovek"? Ko ga je i kada tako definisao? Hoćemo li se pozvati na najbliži rečnik i odredbu leksikografa uzeti za zakon? Taj put je svakako pogrešan. Leksikograf je empirijski naučnik koji se bavi beleženjem prethodno datih činjenica; on termin "momak" tumači pomoću termina "neoženjen čovek" verujući da između tih izraza postoji odnos sinonimnosti implicitno prisutan u opštoj ili preporučenoj upotrebi, i da taj odnos prethodi njegovoj sopstvenoj delatnosti. Pojam sinonimnosti kakav se ovde pretpostavlja tek bi trebalo razjasniti, i to pomoću termina koji su u vezi sa jezičkim ponašanjem. Očigledno je da se za zasnivanje sinonimnosti ne možemo poslužiti "definicijom" koja predstavlja leksikografov izveštaj o nekoj posmatranoj sinonimnosti.

Svakako, delatnošću definisanja ne bave se samo filolozi. Filozofima i naučnicima se isto tako često ukazuje prilika da neki nedovoljno jasan pojam "definišu" parafrazirajući ga putem termina koji pripadaju nekom poznatom rečniku. Ali, slično definiciji koju daje filolog, takva definicija je najčešće stvar čiste leksikografije - ona tvrdi postojanje nekog odnosa sinonimnosti koji prethodi izloženom razjašnjenju.

Samo po sebi je nejasno šta znači tvrditi sinonimnost i koje su međusobne veze nužne i dovoljne da bi se dva jezička oblika mogla valjano opisati kao sinonimna; ipak, ma kakve bile, te međusobne veze obično su zasnovane na upotrebi. Prema tome, definicije koje izveštavaju o odabranim primerima sinonimnosti jesu izveštaji o upotrebi.

Međutim, postoji jedan drugačiji tip delatnosti definisanja koji se ne svodi na izveštavanje o prethodno postojećim sinonimnostima. Imam na umu ono što Karnap naziva eksplikacijom* – delatnost kojoj se filozofi, a i naučnici, prepuštaju u svojim filozofski najnadahnutijim trenucima. Svrha eksplikacije nije samo da se definiendum parafrazira jednim direktnim sinonimom, nego i da se on stvarno usavrši istančavanjem i dopunjavanjem njegovog značenja. Ali, mada nije samo izveštaj o prethodno postojećoj sinonimnosti između definienduma i definiensa i eksplikacija počiva na drugim prethodno postojećim sinonimnostima. Stvar se može posmatrati na sledeći

način. Svaka reč vredna eksplikacije ima neke kontekste koji su, uzeti kao celine, dovoljno jasni i precizni da bi bili korisni; a svrha eksplikacije jeste da održi upotrebu tih favorizovanih konteksta i ujedno pojača upotrebu drugih konteksta. Prema tome, da bi jedna data definicija bila pogodna za eksplikaciju, potrebno je ne da definiendum u svojoj prethodno postojećoj upotrebi bude sinoniman sa definiensom, nego samo da svaki od tih favorizovanih konteksta definienduma, uzet kao celina u svojoj prethodno postojećoj upotrebi, bude sinoniman sa odgovarajućim kontekstom definiensa.

Dva alternativna definiensa mogu biti jednako pogodna za postavljeni zadatak eksplikacije, a da ipak nisu međusobno sinonimna; naime, moguće je da bez razlike posluže u favorizovanim kontekstima a da inače budu divergentni. Izaberemo li pre jedan nego drugi definiens, postav ćemo jednim "Neka bude", to jest definicijom eksplikativnog tipa, takav odnos sinonimnosti između definienduma i definiensa kakav ranije nije postojao. Međutim, kao što znamo, eksplikativna uloga takve definicije još uvek počiva na prethodno postojećim sinonimnostima.

Ali, preostaje još jedna, ekstremna vrsta definicije, koja se uopšte ne oslanja na prethodno postojeće sinonimnosti: reč je o izričito konvencionalnom uvođenju novih notacija radi pukog skraćivanja. U ovom slučaju definiendum postaje sinonim sa definiensom samo zahvaljujući tome što je izričito napravljen tako da sa njim bude sinoniman. Ovo je zaista jasan primer sinonimnosti stvorene putem definicije; kamo sreće da su sve vrste sinonimnosti tako razumljive! U ostalim slučajevima, međutim, definicija pre počiva na sinonimnosti nego što je objašnjava.

Reč "definicija" je poprimila neki začuđujući umirujući prizvuk, bez sumnje zato što se cesto pojavljuje u logičkim i matematičkim spisima. Bilo bi dobro da učinimo digresiju i ukratko procenimo ulogu definicije u formalnom proučavanju.

U logičkim i matematičkim sistemima može se težiti dvoma, međusobno suprotstavljenim tipovima ekonomičnosti; svaki od njih je na sebi svojstven način praktično koristan. Možemo, prvo, težiti ekonomičnosti praktičnog izražavanja - lakoće i sažetosti u iskazivanju raznolikih odnosa.. Ova vrsta ekonomičnosti obično pretpostavlja postojanje razlikujućih sažetih notacija za jedno mnoštvo pojmova. A možemo, nasuprot tome, da težimo i ekonomičnosti u gramatici i rečniku, možemo pokušati da utvrdimo takav minimum osnovnih pojmova koji nam, kada se za svaki od njih usvoji jedna razlikujuća notacija, omogućuju da svaki drugi željeni pojam izrazimo putem puke kombinacije i ponavljanja naših osnovnih notacija. S jedne tačke gledišta, ova druga vrsta ekonomičnosti nije praktična, pošto oskudnost osnovnih izraza nužno izaziva proširenje izlaganja. Ali, ona je praktična u jednom drugom smislu: uveliko pojednostavljuje teorijsko

izlaganje o jeziku, jer svodi na najmanju meru termine i oblike konstrukcija od kojih je jezik sačinjen.

Mada na prvi pogled nespojive, ove vrste ekonomičnosti su vredne, svaka na svoj način. Zato se obično i združuju izgradnjom dvaju jezika od kojih jedan predstavlja deo drugog. Inkluzivan jezik, mada gramatički i rečnički bogat, ekonomičan je u pogledu dužine izlaganja; a jezik-deo, nazvan primitivnom notacijom, ekonomičan je gramatički i rečnički. Celina i deo povezani su pravilima prevođenja - pomoću njih se svaki izraz koji nije sadržan u primitivnoj notaciji izjednačuje sa nekim skupom izraza obrazovanim od primitivne notacije. Ova pravila prevođenja predstavljaju takozvane definicije koje se javljaju u formalizovanim sistemima. Bolje je posmatrati ih kao korelacije između dvaju jezika, od kojih jedan čini deo drugoga, nego kao dodatke drugom jeziku.

Ali, te korelacije nisu proizvoljne. One bi trebalo da pokažu da, izuzmemo li kratkoću i prikladnost, primitivne notacije mogu uspešno izvršavati sve one zadatke kojima služi bogat jezik. Zato se može očekivati da će u svakom pojedinom slučaju definiendum i definiens biti međusobno povezani na jedan od tri već opisana načina. Definiens može biti verna parafraza definienduma u užoj notaciji, i tada se održava neposredna sinonimnost¹ kao sinonimnost prethodno postojeće upotrebe; zatim definiens može da u duhu eksplikacije usavrši prethodno postojeću upotrebu definienduma; najzad, definiendum može da bude novostvorena notacija kojoj je sada i ovde pridato novo značenje.

Dakle, izuzev u onom krajnjem slučaju izričito konvencionalnog uvođenja novih notacija, nalazimo da definicija i u formalnim i u neformalnim radovima zavisi od prethodnih odnosa sinonimnosti. Pa pošto smo videli da pojam definicije ne rešava pitanje o sinonimnosti i analitičnosti, razmotrimo nadalje поблише sinonimnost, a ostavimo po strani definiciju.

III Mogućnost uzajmne zamene

Bliže ispitivanje zavređuje potpuno prirodna primedba da je sinonimnost jezičkih oblika samo mogućnost njihove uzajmne zamene u svim kontekstima, a da se pri tome ne promeni istinitosna vrednost - Lajbnicovim rečima rečeno, mogućnost uzajmne zamene salva veritate. Trebalo bi imati na umu da ovako shvaćeni sinonimi mogu čak i da budu nejasni; važno je jedino da se u toj nejasnosti podudaraju.

¹ Prema jednom drugom značajnom smislu termina "definicija", odnos koji se održava može biti i nešto slabiji odnos prostog slganja u pogledu referencije. Ipak će biti bolje da se ne zadržavamo na pojmu definicije u ovom smislu, pošto on nije relevantan za pitanje o sinonimnosti.

Ipak, nije sasvim tačno da se sinonimi "momak" i "neoženjen čovek" mogu uvek uzajmno zameniti *salva veritate*. Istine koje postaju lažne kada se termin "momak" zameni terminom "oženjen čovek" lako se mogu načiniti pomoću izraza "bachelor of Arts" ili "bachelor's buttons"², a i pomoću navođenja, na primer:

"Momak" ima manje od deset slova.

Ali, takvi protivprimeri mogu da se odstrane ako se izrazi "bachelor of Arts" i "bachelor's buttons", kao i reč "momak" pod znacima navoda, shvate kao pojedinačne nedeljive reči, pa se zatim postavi sledeći uslov: mogućnost uzajamne zamene *salva veritate* nećemo primenjivati na fragmetarne slučajeve primenjivanja unutar jedne reči. Pod pretpostavkom da je ovo shvatanje sinonimnosti u drugim pogledima prihvatljivo njegova slaba strana je što se poziva na jednu prethodnu koncepciju termina "reč" čija odredba ne zadaje manje teškoća. Ipak, možemo da smatramo da smo učinili izvestan napredak time što smo sveli problem sinonimnosti na problem reči. Dakle, nastavimo sa ovim razmatranjem kao da termin "reč" nije sporan.

Ostaje pitanje da li je mogućnost uzajamne zamene *salva veritate* (izuzmemo li slučajeve pojavljivanja unutar reči) dovoljno jak uslov za sinonimnost, ili se, naprotiv, može dogoditi da neki heteronomni izrazi budu uzajamno zamenjivi. Budimo jasni, ovde nas ne zanima sinonimnost u smislu potpune istovetnosti u psihološkim asocijacijama, ili u pesničkoj vrednosti; u tom smislu stvarno i ne postoje dva izraza koja bi bila sinonimna. Zanima nas jedino ono što bi se moglo nazvati kognitivnom sinonimnošću. Šta je ona tačno, ne može se reći, dokle god se ovo ispitivanje uspešno ne dovrši; ali o njoj već ponešto i znamo jer nam je bila potrebna u I odeljku u vezi sa analitičnošću. Vrste sinonimnosti kakva nam je tamo bila potrebna odnosila se samo na mogućnost pretvaranja bilo kojeg analitičkog iskaza u logičku istinu pomoću zamene sinonima sinonimima. Obrnuvši stvar i pretpostavivši analitičnost, mogli bismo (služeći se već poznatim primerom) da kognitivnu sinonimnost objasnimo na sledeći način - reći da su izrazi "momak" i "neoženjen čovek" kognitivno sinonimni znači reći, ni manje ni više nego da je iskaz:

(3)Svi i jedino momci su neoženjeni ljudi,

analitičan.³

² Bachelor of Arts, engleski izraz sa značenjem "osoba koja ima najniži akademski stepen", sadrži kao sastavni deo reč "momak" ("bachelor"). Isto važi za izraz "bachelor's buttons" pod značenjem razlićak. (prim. prev.)

³³ Ovo je kognitivna sinonimnost u jednom izvornom, širokom smislu. Karnap i Luis sugerisali su kako se, kada već raspoložemo ovim pojmom, može izvesti jedan uži smisao kognitivne sinonimnosti, prikladnije za neke svrhe ali, ovaj posebni izdanak izgradnje pojmova nije u vezi sa onim čime se sada bavimo i ne sme da se brka sa kognitivnom sinonimnošću u širokom smislu koja nas ovde zanima.

Međutim, nama je potrebno objašnjenje sinonimnosti koje ne pretpostavlja analitičnost kada bi već trebalo da, obrnuvši postupak, analitičnost objasnimo putem kognitivne sinonimnosti, kako smo to preduzeli u I odeljku. A sada se i ukazuje prilika da kognitivnu sinonimnost razjasnimo nezavisno; reč je o mogućnosti uzajamne zamene salva veritate svugde izuzev unutar reči. Da rezimiramo: pitanje koje nam se postavlja jeste da li je takva mogućnost uzajamne zamene dovoljan uslov za kognitivnu sinonimnost. Pomoću sledeće vrste primera možemo brzo da se uverimo da jeste. Iskaz:

(4)Nužno su svi i samo momci momci

očigledno je istinit, čak i ako se pretpostavi da je prilog "nužno" obrazovan tako usko da se istinito može primenjivati jedino na analitički iskaz. Prema tome, ako se izrazi "momak" i "neoženjen čovek" mogu uzajamno zameniti salva veritate iskaz:

(5)Nužno su svi i samo momci neoženjeni ljudi

koji smo dobili zamenivši termin "momak" u (4) terminom "neoženjen čovek" mora, kao i (4) da bude istinit. Ali, reći da je iskaz (5) istinit znači reći da je iskaz (3) analitičan, a onda i da su izrazi "momak" i "neoženjen čovek" kognitivno sinonimni.

Da vidimo sada zbog čega gornji argument liči na neki hokus-pokus. Jačina uslova mogućnosti uzajamne zamene salva veritate menja se srazmerno razlikama u bogatstvu jezika kojim raspolažemo. Gornji argument pretpostavlja da se bavimo jezikom dovoljno bogatim da sadrži prilog "nužno", obrazovan tako da se istinito primenjuje onda i samo onda kada se primenjuje na analitički iskaz. Ali, može li jezik koji sadrži takav prilog da nam bude tačka oslonca? Ima li stvarno takav prilog smisla? Pretpostaviti da ga ima, znači pretpostaviti da smo smisao termina "analitičan" već odredili na zadovoljavajući način. Pa oko čega se sada ovoliko trudimo?

Naš argument nije baš sasvim cirkularan, ali je nešto slično tome. Da se slikovito izrazimo, on ima oblik zatvorene krive u prostoru.

Mogućnost uzajamne zamene salva veritate ne znači ništa dokle god se ne relativizira na neki jezik čiji je opseg specifikovan u relevantnim tačkama. Pretpostavimo sada da razmatramo jezik koji sadrži samo sledeću građu. Data je beskonačno velika zaliha jednomesnih predikata (na primer, "F", gde "Fx" znači da je x čovek) i višemесnih predikata (na primer, "G", gde "Gxy" znači da x voli y) koji su većinom povezani sa vanlogičkim predmetima. Preostali deo jezika je logički. Svaka atomska rečenica sačinjena je od jednog predikata iza kojeg dolaze jedna ili više promenljivih "x", "y", itd.; a složene rečenice obrazuju se od atomskih pomoću istinosnih funkcija ("ne", "i", "ili", itd.) i kvantifikacije. Takav jezik koristi kako prednosti opisa tako i

prednosti singularnih termina, pošto se singularni termini mogu kontekstualno definisati na poznate načine. Čak se i apstraktni singularni termini koji imenuju klase, klase klasa, itd., mogu kontekstualno definisati ako pretpostavljena zaliha predikata sadrži dvomesne predikate koji označavaju pripadanje klasi. Takav jezik može biti prikladan za klasičnu matematiku, pa i za naučno izkaganje uopšte, ukoliko se ono ne služi spornim sredstvima kao što su protivčinjenički kondicionalni iskazi ili prilozima za način kakav je prilog "nužno". Jezik tog tipa je ekstenzionalan u sledećem smislu: bilo koja dva predikata koja se ekstenzionalno podudaraju (to jest koja su istinita za iste predmete) mogu se uzajamno zameniti salva veritate.

Prema tome, u jednom ekstenzionalnom jeziku mogućnost uzajmne zamene salva veritate uopšte ne jamči kognitivnu sinonimnost željenog tipa. To što se u jednom ekstenzionalnom jeziku termini "momak" i "neoženjen čovek" mogu uzajmno zameniti salva veritate jamči jedino to da je iskaz (3) istinit. Uopšte nije zajamčeno da ekstenzionalna podudarnost termina "momak" i "neoženjen čovek" počiva na značenju pre nego na slučajnim činjenicama, kao što je slučaj sa terminima "stvorenje sa srcem" i "stvorenje sa bubrezima".

U većini slučajeva podudarnost u ekstenziji je dovoljna kao najbliža aproksimacija sinonimnosti. Ali, uprkos tome, ekstenzionalna podudarnost nema dodirnih tačaka sa onim tipom kognitivne sinonimnosti kakav je potreban da se analitičnost objasni kao u I odeljku. Za to nam je potreban tip kognitivne sinonimnosti koji sinonimnost termina "momak" i "neoženjen čovek" može izjednačiti sa analitičnošću iskaza (3), a ne samo sa istinitošću iskaza (3).

Moramo, dakle, priznati da za jedan ekstenzionalan jezik mogućnost uzajmne zamene salva veritate nije dovoljan uslov za kognitivnu sinonimnost u smislu u kojem je ona potrebna da se analitičnost izvede kao u I odeljku. Ako neki jezik sadrži intenzionalni prilog "nužno" u malopre naznačenom smislu, ili neke druge čestice istog sadržaja, mogućnost uzajmne zamene salva veritate jeste dovoljan uslov za kognitivnu sinonimnost; ali, takav jezik je shvatljiv jedino ukoliko je prethodno razumljiv pojam analitičnosti.

Možda je pogrešno objašnjavati prvo kognitivnu sinonimnost da bi se iz nje kasnije izvela analitičnost kao u I odeljku. Umesto toga, mogli bismo da pokušamo da analitičnost nekako objasnimo ne pozivajući se na kognitivnu sinonimnost. Zatim bismo, ako to želimo, bez sumnje mogli da kognitivnu sinonimnost izvedemo na zadovoljavajući način iz analitičnosti. Videli smo da se kognitivna sinonimnost termina "momak" i "neoženjen čovek" može objasniti kao analitičnost iskaza (3). Naravno, isto objašnjenje vredi za bilo koji par jednomesnih predikata i može se na očigledan način proširiti na višemesne predikate. I druge sintaksičke kategorije mogu da se prilagode na gotovo paralelan način. Moglo bi se reći da su singularni termini kognitivno sinonimni onda kada je iskaz identiteta, obrazovan stavljanjem između njih znaka

"=", analitičan. Za iskaze se jednostavno može reći da su kognitivno sinonimni kad njihov bikondicional (nastao njihovim povezivanjem pomoću veznika "ako i samo ako") analitičan.⁴ Ako želimo da sve kategorije obuhvatimo jedinstvenom formulacijom - pritom moramo ponovo da pretpostavimo pojam "reč" na koji smo se pozivali na početku ovog odeljka - bilo koja dva jezička oblika možemo da opišemo kao kognitivno sinonimne onda kada se ta dva oblika mogu (izuzev u slučajevima pojavljivanja unutar reči) uzajmno zameniti salva (ne više veritate nego) analyticate. Javljaju se, doduše, neka tehnička pitanja u vezi sa slučajevima dvosmislenosti ili homonimije, ali se na njima nećemo zadržavati; ionako već pravimo digresiju. Bolje da ostavimo problem sinonimnosti i vratimo se problemu analitičnosti.

IV Semantička pravila

Isprva je izgledalo najprirodnijim da se analitičnost definiše pozivanjem na neko područje značenja. Posle nešto tananijih razmatranja, ostavili smo značenje i okrenuli se sinonimnosti i definiciji. Na kraju se ispostavilo da je baš definicija kamen spoticanja i da se sinonimnost najbolje može razumeti ako se prethodno pozovemo na samu analitičnost. Tako smo se opet našli pred problemom analitičnosti.

Ne znam da li je iskaz "Sve što je zeleno rasprostrto je" analitički. Da li moja neodlučnost u pogledu ovog primera stvarno ukazuje na neko nepotpuno razumevanje ili na neko nepotpuno poimanje "značenja" termina "zelen" i "rasprostrt"? Mislim da nije tako. Ne bune me termini "zelen" i "rasprostrt", buni me termin "analitički".

Često nam se kaže da je u običnom jeziku, usled njegove nejasnosti, teško odvojiti analitičke od sintetičkih iskaza, i da to razlikovanje postaje jasno kada je dat precizan veštački jezik sa eksplicitnim "semantičkim pravilima". Međutim, pokušaću da pokažem da je posredi zabuna.

Pojam analitičnosti koji nam zadaje nevolje jeste odnos koji se javlja između iskaza i jezika: kaže se da je iskaz S analitički za neki jezik L, a problem je taj odnos učiniti smisaonim, odnosno učiniti ga smisaonim za promenljive "S" i "L". Problem se vidno ne umanjuje kada se u tom pogledu veštački jezici stave nasuprot prirodnim jezicima. Naime, problem da se izraz "S je analitičan za L", sa promenljivim "S" i "L", učini smisaonim ne otklanja se ograničavanjem područja promenljivih "L" na veštačke jezike. Pokušaću da to objasnim.

⁴ Veznik "ako i samo ako" uzima se u istinitosno-funkcionalnom smislu.

Kada je reč o veštačkim jezicima i semantičkim pravilima, prirodno se obraćamo Karnapovim spisima. Njegova semantička pravila data su u različitim oblicima; da bih pokazao ono što želim, biće potrebno da izdvojim izvesne od tih oblika. Pretpostavimo, za početak, jedan veštački jezik L0 čija su semantička pravila data izričito u vidu specifikacije svih analitičkih iskaza L0, putem rekurzije ili na neki drugi način. Pravila nam kažu da su takvi i takvi, i samo takvi, iskazi analitički iskazi jezika L0. Ovde teškoću pričinjava samo to što pravila sadrže reč "analitičan" koju ne razumemo. Razumemo kojim izrazima pravila pripisuju analitičnost, ali ne razumemo šta je to što pravila tim izrazima pripisuju. Ukratko, da bismo mogli da razumemo pravilo koje počinje rečima "Jedan iskaz je analitičan za jezik L0 ako i samo ako...", moramo prethodno da razumemo opšti relativni termin "analitičan za", moramo da razumemo "S je analitičan za L0", gde su "S" i "L" promenljive.

Postoji i druga mogućnost da takozvano pravilo posmatramo kao konvencionalnu definiciju jednog novog prostog simbola "analitičan-za-L0"; dobro bi bilo da se taj simbol netendenciozno označava sa "K", kako ne bi izgledalo da rasvetljava zanimljivu reč "analitičan". Očividno je da se bilo koji broj klasa K, M, N, itd., jezika L0 može specifikovati u različite svrhe ili ni u kakvu svrhu; šta znači reći da je, nasuprot M, N, itd., klasa K klasa "analitičkih" iskaza jezika L0?

Kada kažemo koji su iskazi analitički za L0, objašnjavamo "analitičan-za-L0", ali ne i "analitičan" i "analitičan za". Objašnjenje izraza "S je analitičan za L", sa promenljivim "S" i "L", nije ni započeto, čak i ako na s zadovoljava ograničanje područja "L" na područje veštačkih jezika.

Poznato nam je već naumljeno značenje termina "analitičan" - znamo da se pretpostavlja da su analitički iskazi istiniti. Razmotrimo zato jedan drugi oblik semantičkog pravila koji kazuje ne da su takvi i takvi iskazi analitički, nego jednostavno da se takvi i takvi iskazi svrstavaju u istine. Takvom pravilu ne može se zameriti da sadrži reč "analitičan" koju ne razumemo; uzmimo, argumenta radi, da širi termin "istinit" ne donosi teškoće. Ne smatra se da jedno semantičko pravilo ovog drugog tipa, pravilo za istinitost, specifikuje sve istine jezika; ono samo, rekurzivno ili na neki drugi način, ustanovljuje jedno mnoštvo iskaza koje bi, kao i druge ne specifikovane iskaze, trebalo smatrati istinitim. Možemo da dopustimo da je takvo pravilo sasvim jasno. Zatim, derivativno, analitičnost možemo da razgraničimo na sledeći način: jedan iskaz je analitičan ako je (ne samo istinit nego) istinit prema semantičkom pravilu. Ipak nije učinjen neki stvaran napredak. Ne pozivamo se više na jednu neobjašnjenu reč, reč "analitičan", ali se pozivamo na jedan neobjašnjen izraz, izraz "semantičko pravilo". Ne može svaki istinit iskaz koji kaže da su iskazi neke klase istiniti da bude semantičko pravilo - u suprotnom, sve bi istine bile "analitičke" tako što bi bile istinite prema semantičkim pravilima. Semantička pravila

se mogu, prividno, razabrati jedino kada se na nekoj stranici pojave kao "Semantička pravila"; a taj naslov je onda i sam besmislen.

Mogli bismo reći da je jedan iskaz analitičan za L0 ako i samo ako je istinit prema takvim i takvim posebno priključenim semantičkim pravilima, ali se atda javlja slučaj jednak onom o kojem smo raspravljali na početku: "S je analitičan za L0 ako i samo ako...". Ukoliko već hoćemo da objasnimo "S je analitičan za L", uopšte, za promenljivu "L" (dopustivši čak ograničenje "L" na veštačke jezike), objašnjenje "istinit prema semantičkim pravilima jezika L" nije valjano; naime, relativni termin "semantičko pravilo nečega" bi trebalo da razjasnimo upravo koliko i termin "analitičan za".

Bilo bi poučno da se pojam semantičkog pravila uporedi sa pojmom postulata. Lako je reći šta je postulat u odnosu na jedan dat i skup postulata: on je član skupa. Isto je tako lako reći šta je semantičko pravilo u odnosu na jedan dati skup semantičkih pravila. Ali, ako je data samo notacija, matematička ili neka druga, ma kako da je ona potpuno shvaćena u pogledu prevođenja ili uslova istinitosti njenih iskaza, kako ćemo da odredimo koji se od njenih istinitih iskaza svrstavaju u postulate? Pitanje je očigledno besmisleno, isto toliko koliko i pitanje koje su tačke u Ohaju početne tačke. Bilo koji konačni (ili pak beskonačni koji je moguće efektivno specifikovati) izbor iskaza (ako je moguće, istinitih) jeste neki skup postulata isto toliko koliko i bilo koji drugi izbor iskaza. Reč "postulat" ima značenje jedino u svom odnosu prema nekom činu istraživanja; primenjujemo je na neki skup iskaza jedino ukoliko, ove godine ili ovog trenutka, te iskaze postavljamo u neki odnos prema iskazima koji se iz njih mogu izvesti izvesnim skupom transformacija pogodnih tako da privuku našu pažnju. A pojam semantičkog pravila, ako se shvati slično (to jest, u smislu odnošenja), jeste shvatljiv i smisaon upravo koliko i pojam postulata, s tim što se u tom slučaju radi o odnosu prema ovom ili onom posebnom pokušaju da se neupućene osobe upute u dovoljne uslove istinitosti iskaza nekog prirodnog ili veštačkog jezika L. Međutim, sa ove tačke gledišta nijedna naznaka neke potklase istina jezika L nije intrisično više semantičko pravilo od neke druge naznake; pa ako "analitičan" znači "istinit prema semantičkim pravilima", nijedna istina jezika L nije analitična u tom smislu da neku drugu istinu isključuje iz područja analitičkih istina.⁵

Razumljivo, moglo bi se prigovoriti da je jedan veštački jezik L (za razliku od nekog prirodnog jezika) i jezik u uobičajenom smislu te reči i skup eksplicitnih semantičkih pravila - da ta celina sačinjava, da se tako izrazimo, jedan uređeni par, i da se, onda, semantička pravila jezika L mogu specifikovati naprosto kao druga komponenta para L. Ali, mogli bismo i jednostavnije da postupimo i da jedna veštački jezik L odmah izgradimo kao uređeni par čiju

⁵ Gornji pasus nije bio deo ovog eseja u prvobitnom izdanju. Dodao sam ga po nagovoru Martina.

drugu komponentu čini klasa njegovih analitičkih iskaza; tada se analitički iskazi jezika L mogu specifikovati naprosto kao iskazi u drugoj komponenti L. Ili, još bolje, mogli bismo da prestanemo da se oko toga natežemo.

Gornja razmatranja nisu izričito obuhvatila sva objašnjenja analitičnosti poznata Karnapu i njegovim čitaocima, ali nije teško videti kao bi ona mogla da se prošire na druge oblike. Trebalo bi pomenuti još jedan dodatni činilac koji se ponekad javlja: ponekad su semantička pravila u stvari pravila prevođenja na običan jezik, i tada se analitički iskazi veštačkih jezika smatraju analitičkim na osnovu analitičnosti njihovih specifikovanih prevoda na občan jezik. Naravno, u ovom slučaju nema ni pomena o nekom rasvetljavanju problema analitičnosti putem veštačkog jezika.

Sa tačke gledišta problema analitičnosti, pojam jednog veštačkog jezika sa semantičkim pravilima jeste feu follet par excellence. Semantička pravila koja određuju analitičke iskaze jednog veštačkog jezika zanimljiva su jedino ukoliko je prethodno razumljiv pojam analitičnosti; ipak, ona nimalo ne doprinose sticanju tog razumevanja.

Pozivanje na veštački jednostavne hipotetičke jezike sigurno bi moglo da bude korisno u cilju razjašnjenja analitičnosti kada bi mentalni, kulturni, bihejvioralni faktori relevantni za analitičnost - ma kakvi da su oni - nekako bili naznačeni u pojednostavljenom obrascu. Ali, obrazac u kome se analitičnost uzima samo kao jedna nesvodljiva oznaka teško da će pomoći u osvetljavanju problema objašnjenja analitičnosti.

Očevidno je da istina, uopšteno govoreći, zavisi od jezika i od vanjezičkih činjenica. Iskaz "Brut je ubio Cezara" bio bi lažan da je svet u nekim vidovima bio različit, ali bi bio lažan i da reči "ubio je" kojim slučajem znače "rodio je". Otuda rado pretpostavljamo da se istinitost jednog iskaza može razložiti na jednu jezičku i jednu činjeničku komponentu. Pod tom pretpostavkom, dalje izgleda razložnim i to da je u pojedinim iskazima činjenička komponenta jednaka nuli; a ti iskazi se smatraju analitičkim. Međutim, iako a priori izgleda razložna, razlika između analitičkih i sintetičkih iskaza jednostavno još nije određena. Pretpostavka da je to razlikovanje uopšte moguće jeste jedna neempirijska dogma empirista, jedno metafizičko* Vjeruju.

IV Teorija verifikacije i redukcionizam

Tokom ovih sumarnih razmatranja osvrnuli smo se prvo na pojam značenja, zatim na pojam kognitivne sinonimnosti i, najzad, na pojam analitičnosti. A verifikaciona teorija značenja,

* nisam siguran da ovako treba

upitaćete? Ovaj izraz je postao krilatica empirizma, pa bi stvarno izgledalo krajnje nenaučnim da se on ne uzme u obzir kao mogući ključ za rešenje problema značenja i srodnih problema.

Po verifikacionoj teoriji značenja, koja je u literaturi postala poznata od Persa naovamo, značenje jednog iskaza jeste metoda njegovog empirijskog potvrđivanja ili opovrgavanja. Analitički iskaz je onaj granični slučaj koji se potvrđuje pod bilo kojim uslovima.

U I odeljku pokazano je da možemo da pređemo preko pitanja o značenju kao entitetu i okrenemo se odmah pitanju o istovetnosti značenja ili o sinonimnosti. Verifikaciona teorija tada kaže da su iskazi sinonimni ako i samo ako su slični u pogledu metode empirijskog potvrđivanja ili opovrgavanja.

U ovom izlaganju ne bavimo se kognitivnom sinonimnošću jezičkih oblika uopšte⁶, nego kognitivnom sinonimnošću iskaza.. Međutim, moguće je da se iz pojma sinonimnosti iskaza izvede pojam sinonimnosti za druge jezičke oblike, putem razmatranja donekle sličnih onima izloženim pred kraj III odeljka. Ako pretpostavimo pojam "reči", mogli bismo da bilo koja dva oblika tumačimo kao sinonimna onda kada stavljanje jednog oblika na mesto drugog u bilo kom iskazu (izuzev u slučaju pojavljivanja unutar reči) proizvede sinonimni iskaz. Najzad, kada je pojam sinonimnosti tako dat, za jezičke oblike uopšte, analitičnost bismo mogli da definišemo pomoću sinonimnosti i logičke istine, kao u I odeljku. Zbog toga je jednostavnije da se analitičnost definiše samo pomoću sinonimnosti iskaza i logičke istine; nije nužno da se pozivamo na sinonimnost onih jezičkih oblika koji nisu iskazi. Naime, jedan iskaz može da se tumači kao analitičan prosto ako je sinoniman sa nekim logički istinitim iskazom.

I tako, ako se verifikaciona teorija može prihvatiti kao zadovoljavajući prikaz sinonimnosti iskaza, pojam analitičnosti je spasen. Ipak, razmislimo. Sinonimnost iskaza je, kaže se, sličnost metode empirijskog potvrđivanja ili opovrgavanja. Ali, šta su te metode koje bi trebalo da poredimo da bismo otkrili njihovu sličnost? Kakva je, drugim rečima, priroda odnosa između jednog iskaza i iskustava koja doprinose ili odmažu njegovom potvrđivanju?

Najnaivnije je gledište da je to relacija neposrednog odnošenja. Ovo je radikalni redukcionizam. Uzima se da je svaki iskaz koji je smisaon moguće prevesti u (istinit ili lažan) iskaz o neposrednom iskustvu. Radikalni redukcionizam, u ovom ili onom svom vidu, prethodi verifikacionoj teoriji značenja, isto tako nazvanoj. Tako su Lok i Hjum smatrali da svaka ideja

⁶ Ova doktrina se može formulisati i tako da se za jedinicu uzmu termini a ne iskazi. Tako Luis značenje jednog termina tumači kao "*merilo o duhu* pozivanjem na koje se izraz o kome je reč može primeniti ili odbiti da se se primeni u slučaju datih ili zamišljenih stvari ili situacija". Za poučan prikaz izmena u verifikacionoj teoriji značenja, ali usredsređen pre na pitanja *posedovanja* značenja nego na pitanja sinonimnostii, videti Hempela. (Hempel, C.G., "Problems and changes in the empiricist criterion of Meaning", *Revue internationale de philosophie* 4, 1950, str. 41-63.)

mora bilo neposredno proisticati iz čulnog iskustva, bilo biti složena od ideja takvog porekla; a ako prihvatimo Tukovu sugestiju, ovu doktrinu možemo da izrazimo semantičkim žargonom tako što ćemo reći da jedan termin, da bi uopšte bio smisaon, mora da bude bilo ime nekog čulnog podatka, bilo skup takvih imena, bilo skraćenica takvog skupa. I iskazana na ovaj način, doktrina ostaje dvosmislena u pogledu shvatanja čulnih podataka kao čulnih događaja ili kao čulnih kvaliteta; ona ostaje nejasna i u pogledu dopuštenih načina kombinovanja. Pored toga, ova doktrina nas nepotrebno i na neprihvatljiv način ograničava time što nameće prosuđivanje termin-po-termin. Bilo bi razložnije, i time ne bismo prekoračili granice gledišta koje sam nazvao radikalnim redukcionizmom, da za jedinice značenja uzimamo cele iskaze - da tražimo da naši iskazi kao celine postanu prevodljivi na jezik čulnih podataka, a ne da budu prevodljivi termin-po-termin.

Ovo proširenje bi bez sumnje dobro došlo Loku, Hjumumu i Tuku, ali, istorijski posmatrano bilo je uslovljeno jednom značajnom izmenom orijentacije u semantici - trebalo je sačekati da iskaz, a ne više termin, počne smatrati prevashodnim nosiocem značenja. Ova izmena orijentacije, koja je izričito izražena kod Fregea, stoji u osnovi Raslovog pojma nepotpunih simbola koji se definišu u upotrebi; ona je implicitna i u verifikacionoj teoriji značenja, pošto su predmeti verifikacije iskazi.

Radikalni redukcionizam u kome se, sada, za jedinice uzimaju iskazi, postavio je sebi u zadatak da specifikuje jedan jezik čulnih podataka i da pokaže kako preostali deo smisaonog govora može da se prevede na taj jezik iskaz po iskaz. To je Karnap naumio da učini u Aufbau.

Jezik koji je Karnap usvojio kao početnu tačku nije bio jezik čulnih podataka u najužem smislu te reči, pošto je sadržavao i notacije logike, sve do više teorije skupova. U njemu je, u stvari, bio sadržan celokupni jezik čiste matematike. Ontologija koju je taj jezik pretpostavljao (naime, skup vrednosti njegovih promenljivih) obuhvatala je ne samo čulne događaje, nego i klase, klase klasa, itd. Čak bi i neki empiristi ustuknuli pred takvim obiljem. S druge strane, u svom vanlogičkom ili čulnom delu Karnapova polazna tačka je veoma škrta. Služeći se jednim nizom konstrukcija, u kojima veoma pronicljivo koristi mogućnosti moderne logike, Karnap je uspeo da definiše veliki niz značajnih dodatnih čulnih pojmova za koje da nije njegovih konstrukcija, ne bi moglo ni zamisliti da se mogu definisati na tako oskudnoj osnovi. On je bio prvi empirist koji se nije zadovoljio time da samo tvrdi da se nauka može svesti na termine neposrednog iskustva; on je preduzeo ozbiljne korake kako bi to svođenje stvarno sproveo.

Ali, mada je početna tačka zadovoljavajuća, Karnapove konstrukcije su bile, kako je i sam isticao, samo deo celokupnog programa. Čak su i konstrukcije najjednostavnijih iskaza o fizičkom svetu ostale samo naznačene. Međutim, iako samo naznačene, Karnapove sugestije o

ovom predmetu delovale su veoma ubedljivo. Prostorno-vremenske tačke-trenutke tumačio je kao četvorke realnih brojeva i nameravao je da nadalje tačkama-trenucima pripisuje čulne kvalitete prema izvesnim kanonima. Da grubo sažmemo, bilo je planirano da se tačkama-trenucima kvaliteti pripisuju tako da se izvede najlenji mogući svet spojiv sa našim iskustvom. Trebalo je da se u izgradnji jednog sveta iz iskustva rukovodimo načelom najmanje akcije.

Izgleda da Karnap nije shvatao da njegov tretman fizičkih predmeta nije dovoljan za redukciju ne samo kao naznačen, nego ni u načelu. Iskazi oblika "Kvalitet q je na tački-trenutku $x; y; z; t$ " trebalo je, prema njegovim kanonima, da predstavljaju podjednako raspodeljene istinitosne vrednosti koje bi mogle da maksimiziraju i minimiziraju izvesna sveobuhvatna obeležja i koje bi se uvećanjem iskustva i same morale progresivno revidirati u istom duhu. Smatram da je ovo dobra shematizacija (naravno, u velikoj meri namerno pojednostavljena) onoga što nauka stvarno čini; ipak, ona ne daje, pa čak ni ne nagoveštava, uputstva o tome kako da se iskaz oblika "Kvalitet q je na $x; y; z; t$ " ikada prevede na Karnapov početni jezik čulnih podataka i logike. Sveza "je na" ostaje jedna dodata nedefinisana veza; kanoni nas savetuju po pitanju njene upotrebe, ali ne i po pitanju njene eliminacije.

Izgleda da je Karnap kasnije ovo uočio; naime, u svojim poznijim spisima on je napustio svaku pomisao na mogućnost prevođenja iskaza o fizičkom svetu u iskaze o neposrednom iskustvu. Od tada u Karnapovoj filozofiji već dugo nema mesta radikalnom obliku redukcionizma.

Ipak, dogma redukcionizma nastavila je da u nešto istančanijem i ublaženom obliku vrši uticaj na misao empirista. Zadržalo se mišljenje da se za svaki iskaz, ili za svaki sintetički iskaz, vezuje jedan jedinstveni niz mogućih čulnih događaja, da pojavljivanje bilo kojeg od njih čini istinitost iskaza verodostojnijom, i da se za te iskaze vezuje još jedan jedinstveni niz mogućih čulnih događaja čije pojavljivanje tu verodostojnost odstranjuje. Naravno, ovo shvatanje implicitno je prisutno u verifikacionoj teoriji značenja.

Dogma redukcionizma i dalje živi u pretpostavci da je svaki iskaz, posmatran izdvojeno od iskaza koji su mu slični, uopšte podložan potvrđivanju ili opovrgavanju. Tome nasuprot hteo bih da sugerišem - a na to me navodi baš Karnapovo učenje o fizičkom svetu u *Aufbau* - da se naši iskazi o spoljnjem svetu suočavaju sa sudom čulnog iskustva ne pojedinačno nego kao skupno telo.⁷

⁷ Ovo učenje je dobro obrazložio Dijem (Duhem, Pierre, *La Théorie physique: son object et sa structure*, Paris, 1906.), str. 303-308. Videti i Lovingera (Lowinger, Armand, *The Methodology of Pierre Duhem*, New York: Columbia University Press, 1941.), str. 132-140.

I u svom izmenjenom obliku dogma redukcionizma je tesno povezana sa drugom dogmom, koja govori da postoji jaz između analitičnog i sintetičkog. Ovaj poslednji problem nas je i uputio na prvi, posredstvom verifikacione teorije značenja. Jasnije rečeno, jedna dogma podržava drugu na sledeći način: sve dok se, uopšteno uzev, smatra smisaonim govor o potvrđivanju ili opovrgavanju jednog iskaza, izgleda smisaon govor i o jednoj graničnoj vrsti iskaza koji se potvrđuju na prazno, ipso facto, u bilo kojim okolnostima; a takvi iskazi su analitički.

I stvarno, obe dogme su u osnovi iste. Nešto ranije rekli smo da, uopšteno govoreći, istinitost iskaza očigledno zavisi i od jezičkih i od vanjezičkih činjenica; napomenuli smo i da ta očigledna činjenica ne logički nego sasvim - pa čak i previše - prirodno navodi na pomisao da se istinitost jednog iskaza nekako može razložiti na jednu jezičku i na jednu činjeničku komponentu. Ako smo empiristi, činjenička komponenta mora biti svodljiva na niz potvrđujućih iskustava. U onom krajnjem slučaju, kada je važna samo jezička komponenta, istinit iskaz je analitičan. Međutim, nadam se da je na nas na određeni način uticao stalni neuspeh u stvarnom utvđivanju razlike između analitičnog i sintetičkog. A ostavimo li po strani prefabrikovane primere o crnim i belim kuglicama u posudi, mene impresionira još nešto - činjenica da je problem da se dodje do bilo kakve izričite teorije o empirijskom potvrđivanju jednog sintetičkog iskaza oduvek dovodio u nedoumicu. Želim da kažem da je besmisleno govoriti o jednoj jezičkoj i o jednoj činjeničkoj komponenti u istinitosti bilo kog pojedinačnog iskaza i da je to izvor mnogih besmislica. Nauka kao celina zavisi i od jezika i od iskustva; međutim, ova dvojnost se ne može slediti sve do u iskaze nauke uzete pojedinačno.

Kako smo već primetili, zamisao da se termin definiše u upotebi predstavljala je napredak u odnosu na nemogući empirizam termin-po-temin Loka i Hjuma. Sa Fregeom je spoznato da je iskaz, pre nego termin, jedinica koja odgovara jednoj empirijskoj kritici. Međutim, ja sada ističem kako smo i time što smo iskaze uzeli za jedinice skućili svoj prostor. Jedinica empirijskog značenja jeste celokupna nauka.

VI Empirizam bez dogmi

Celokupnost naših takozvanih znanja ili verovanja, počev od najprostijih geografskih i istorijskih činjenica, do najdubljih zakona atomske fizike, pa čak i čiste matematike i logike, predstavlja ljudsku tvorevinu koja se samo po svojim obodima dodiruje sa iskustvom. Ili, da promenimo sliku, celokupna nauka liči na neko polje sile čije granične uslove sačinjava iskustvo. Sukob sa iskustvom na periferiji izaziva prilagođavanja u unutrašnjosti polja. Potrebno je da se za neke naše iskaze izvrši ponovna raspodela istinitosnih vrednosti. Ponovno procenjivanje izvesnih iskaza povlači za sobom ponovno procenjivanje drugih iskaza koji su sa prvima logički povezani, a sami logički zakoni samo su neki daljni iskazi sistema, neki daljni elementi polja.

Pošto smo ponovo procenili jedan iskaz, moramo ponovo da procenimo i neke druge iskaze bilo one koji su sa njima logički povezani, bilo iskaze o samim logičkim vezama. Međutim, granični uslovi, iskustvo, tako poddeterminišu celo polje da je dat veoma širok izbor stavova koje ćemo ponovo proceniti u svetlu bilo kojeg suprotnog pojedinačnog iskustva. Ne postoje pojedinačna iskustva koja bi bila povezana sa bilo kojim pojedinačnim iskazima u unutrašnjosti polja, izuzev na posredan način, na osnovu ravnoteže koja se tiče polja kao celine.

Ako je ovo gledište tačno, nije ispravno govoriti o empirijskom sadržaju pojedinačnog iskaza - naročito ako je taj iskaz u bilo kojoj meri udaljen od iskustvene periferije polja. Osim toga, postaje besmisleno traganje za graničnom linijom između sintetičkih iskaza, koji su kontingentno istiniti u zavisnosti od iskustva, i analitičkih iskaza, koji su istiniti pod bilo kojim okolnostima. Svaki iskaz se može smatrati istinitim pod bilo kojim okolnostima ukoliko se na drugim mestima u sistemu izvrše dovoljno drastične izmene. Čak i iskaz koji je veoma blizak periferiji može da se smatra isitnitim uprkos iskustvu koje ga obesnažuje pozivanjem na halucinaciju ili izmenom nekih od onih iskaza koje nazivamo logičkim zakonima. Obrnuto i istim postupkom, nema iskaza koji se ne bi mogli revidirati. Bila je predložena čak i revizija logičkog zakona isključenja trećeg u cilju pojednostavljenja kvantne mehanike; a kakva je, u načelu, razlika između takve izmene i izmene kojom je Kepler potisnuo Ptolomeja, Ajnštajn Njutna, ili Darwin Aristotela?

Radi jasnoće u izlaganju služio sam se terminologijom promenljivih razdaljina od čulne periferije. Sada ću pokušati da ovaj pojam razjasnim ne koristeći se metaforom. Izvesni iskazi, mada govore o fizičkim predmetima a ne o čulnom iskustvu, izgledaju neobično prikladni čulnom iskustvu - i to na selektivan način: neki iskazi izgledaju prikladni jednim iskustvima, a drugi nekim drugim iskustvima. Zamišljam da se takvi iskazi, posebno oni koji su prikladni pojedinačnim iskustvima, nalaze blizu periferije. Međutim, tu "prikladnost" predočavam sebi samo kao neodređenu asocijaciju koja odražava relativnu verovatnost da ćemo, u praksi, za reviziju izabrati pre jedan nego drugi iskaz, u slučaju da se javi iskustvo koje ga obesnažuje. Na primer, možemo da zamislimo da ima i takvih obesnažujućih iskustava da bismo bili skloni da prema njima prilagodimo naš sistem ponovo procenivši samo iskaz da u ulici Elm ima kuća od cigle, i sve srodne iskaze o istom predmetu. Možemo da zamislimo i druga obesnažujuća iskustva, takva da bismo bili skloni da prema njima prilagodimo naš sistem ponovo procenivši samo iskaz o tome da kentauri ne postoje, zajedno sa srodnim iskazima. Rekao sam da se jedno obesnažujuće iskustvo može prilagoditi posredstvom bilo koje od alternativnih ponovnih procena u alternativnim delovima celokupnog sistema; međutim, u slučajevima kakve sada zamišljamo, prirodna težnja da celokupni sistem remetimo što je manje moguće usredsredila bi našu reviziju na ove poslednje iskaze koji se odnose na kuće od cigle ili na kentaure. Otuda stičemo utisak da ti iskazi imaju postojaniju empirijsku referenciju od visoko teorijskih iskaza

fizike, logike ili ontologije. Možemo da smatramo kako ovi poslednji iskazi zauzimaju relativno središnje mesto unutar celokupne mreže, što znači jedino da se retko ukazuje referencijalna veza sa bilo kojim pojedinačnim čulnim podatkom.

Kao empirist, pojmovnu shemu nauke i dalje smatram oruđem koje, konačno, služi za predviđanje budućeg iskustva u svetlu prošlog iskustva. Fizički predmeti se u ovu situaciju pojmovno unose kao pogodni posrednici - ne definicijom u terminima iskustva, nego naprosto kao nesvodljivi poziti koji se, epistemološki posmatrano, mogu porediti sa Homerovim bogovima. Kao fizičar, verujem u fizičke predmete, a ne u Homerove bogove; i smatram da je pogrešno verovati suprotno. Ali, sa tačke gledišta epistemološkog zasnivanja, fizički predmeti i bogovi se razlikuju samo po stepenu, ne i po vrsti. Obe vrste entiteta u našoj koncepciji predstavljaju samo kulturne pozite. Mit o fizičkim predmetima je epistemološki vredniji od većine drugih mitova, zato što se pokazao delotvornijim od njih kao sredstvo da se bujica iskustva obuzda nekom strukturom pogodnom za upotrebu.

Postavljanje pozita se ne zaustavlja na makroskopskim fizičkim predmetima. Kao poziti postavljaju se i predmeti na atomskoj ravni sa ciljem da se zakoni makroskopskih predmeta, pa konačno i zakoni iskustva, pojednostave i učine pogodnim za upotrebu. Kao ni definiciju makroskopskih predmeta u terminima čulnih podataka, ne bi trebalo da očekujemo niti da zahtevamo potpunu definiciju atomskih i subatomskih entiteta u terminima makroskopskih entiteta. Nauka se nadovezuje na zdravi razum, i u uvođenju ontologije radi pojednostavljanja teorije ona sledi put zdravog razuma.

Fizički predmeti, mali i veliki, nisu jedini poziti. Evo još jednog primera, sile, stvarno, danas nam se kaže da je granica između materije i energije zastarela. Štaviše, apstraktni entiteti koji čine suštinu matematike - naime, klase, klase klasa, i tako dalje naviše - su poziti u istom duhu. Epistemološki posmatrano, i to su mitovi, zasnovani upravo koliko i fizički predmeti ili bogovi, ni bolji ni gori od njih, izuzev u pogledu razlika u stepenu u kojem pospešuju naše bavljenje čulnim iskustvom.

Sveobuhvatna algebra racionalnih i iracionalnih brojeva nije jednoznačno određena algebrom racionalnih brojeva, ali zadaje manje smetnji i prikladnija je; algebru racionalnih brojeva ona uključuje u sebe kao jednu izraslinu ili izopačen deo. Na taj način, ali u još većoj meri, celokupna nauka, matematička i prirodna, kao i nauka o čoveku, nije jednoznačno određena iskustvom. Ivica sistema mora biti omeđena iskustvom; a sve ostalo, sa svim razrađenim mitovima ili fikcijama namenjeno je samo tome da se zakoni učine što jednostavnijim.

Posmatrano sa ove tačke gledišta, pitanja ontologije i pitanja prirodne nauke stoje rame uz rame.⁸ Razmotrimo pitanje da li da klase prihvatimo kao entitete. Na jednom drugom mestu sam izložio razloge za poistovećivanje ovog pitanja sa pitanjem da li da kvantifikujemo promenljive čije su vrednosti klase. Karnap je zastupao stav da ovo pitanje nije činjeničko pitanje, nego pitanje izbora jednog prikladnog jezičkog oblika, jedne prikladne pojmovne sheme ili pojmovnog okvira za nauku. Sa tim se slažem, ali jedino pod uslovom da se i na naučne hipoteze uopšte jednako gleda. Karnap je priznao da dvojno merilo za ontološka pitanja i naučne hipoteze može da očuva jedino ako pretpostavi apsolutnu razliku između analitičkog i sintetičkog; nije potrebno da ponavljam da takvu razliku odbacujem.⁹

Ishod rasprave o tome ima li klasa jeste više pitanje jedne prikladne pojmovne sheme; ishod rasprave o tome ima li kentaura i ima li kuća od cigle u ulici Elm jeste više činjeničko pitanje. Međutim, već sam naglasio da je reč samo o razlici u stepenu, i da ta razlika zavisi od naše nejasne pragmatičke sklonosti da prilikom prilagođavanja nekog pojedinačnog obesnažujućeg iskustva ispravljamo pre jedan nego neki drugi deo zgrade nauke. U takvim izborima konzervativizam je prisutan jednako kao i zahtev za jednostavnošću.

Karnap, Luis i drugi stoje na pragmatičkom stanovištu kada je potrebno izabrati između jezičkih oblika, između naučnih okvira; ali, njihov pragmatizam se gubi na zamišljenoj granici između analitičkog i sintetičkog. Ne priznajući postojanje takve granice, pristajem na jedan dosledniji pragmatizam. Svakom čoveku je dato naučno nasleđe i svaki čovek je pored toga neprekidno izložen čulnoj stimulaciji; a kada su racionalna, razmatranja kojima se čovek rukovodi u bogaćenju svog naučnog nasleđa kako bi svoje stalne čulne podsticaje učinio prikladnijim, jesu pragmatična.

(prevod sa engleskog: Nikola Grahek)

⁸ "L'ontologie fait corps avec la science elle-même et ne peut en être séparée", Meijerson (Meyerson, Émile, *Identité et réalité*, Paris, 1908, 4th ed., 1932.), str. 439.

⁹ Za jedno korisno izlaganje daljih sumnji u pogledu toga da ova razlika postoji, videti Vajta (White, Morton, "The analytic and the synthetic: an untenable dualism", u: Sidney Hook (ed.), *John Dewey: Philosopher of Science and Freedom*, New York, Dial Press, 1950.).